ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Ιατρός - Ενδοκρινολόγος
Δρ. Πανεπιστημίου Αθηνών

Η ΛΑΚΚΑ ΠΩΓΩΝΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ
(16ος - 17ος ΑΙΩΝΑΣ)

ΕΘΝΙΚΟ - ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ΑΘΗΝΑ 2024

Στη βιβλιοθήκη
Κόνιτσας
Αν. Μηλιώνης, ιατρός

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Ιατρός Ενδοκρινολόγος
Δρ. Πανεπιστημίου Αθηνών

Η ΛΑΚΚΑ ΠΩΓΩΝΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ (16ος - 17ος ΑΙΩΝΑΣ)

ΕΘΝΙΚΟ - ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 62641
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 7-10-2025
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. 94453 ΜΗΛ

ΑΘΗΝΑ 2024

Φωτογραφία εξώφυλλου. Σφραγίδα Μουχτάρη. «Μουχτάρης» (1η σειρά), «*Τσιφλίκι*) (2η) «*Μέγγουλη*» (3η), (*18*), (...), (13...) (4η) ή 18, μηνός (...) 1300-1330 (1882-1891 μ.Χ.)

Αυτοέκδοση
RE: 303163085GR/05-05-2023/11:03:08
Αρ. παραστατικού: 03054021600067917

Διεύθυνση συγγραφέα
E-mail: dr.achm@yahoo.gr

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει την υπογραφή του συγγραφέα. Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναπαραγωγή με κάθε τρόπο χωρίς έγγραφη άδεια του συγγραφέα ή των κληρονόμων του.

Αρ. /100

ISBN: 978-618-00-3969-6

Υπογραφή

Εκτύπωση: Γραφικές τέχνες, ΚΟΤΣΑΤΟΣ ΑΕ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 13

ΚΕΦ. 1. Η «ΛΑΚΚΑ» ΠΩΓΩΝΙΟΥ 15

ΚΕΦ. 2. Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΠΡΙΝ ΤΗ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ 19

2.1. Αρχαϊκή εποχή (776-491 π.Χ.) 19
2.2. Κλασσική εποχή (480-323 π.Χ.) 23
2.3. Ελληνιστική περίοδος (323-30 π.Χ.) 23
2.4. Ρωμαϊκή εποχή (167 π.Χ.-330 μ.Χ.) 24
2.5. Βυζαντινή εποχή (330-1453 μ.Χ) 25

ΚΕΦ. 3 Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (1431-1912) 31

3.1. ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1431-1611) 32

3.2. ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1611-1788) 44

3.2.1. Εξισλαμισμοί 47
3.2.2. Φορολογία 69
3.2.3. Μοναστήρια 79

3.3. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΑΛΗ ΠΑΣΑ (1788-1821) 83

3.4. ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1822-1912 91

3.4.1. Προστασία 92
3.4.2. Η εξέγερση του Γκιολέκα (1839) 96
3.4.3. Η επανάσταση του 1854 99
3.4.4. Η απελευθέρωση της Λάκκας 100
3.4.5. Η απελευθέρωση της Ηπείρου 100

ΚΕΦ. 4. ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΑ ΜΗΤΡΩΑ 103

4.1. Ο καζάς “Aydonat” 104
4.2. Ο καζάς “Mazaraki” 107
4.3. Ο Καζάς “Parakalamo” 109

ΚΕΦ. 5. Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ “MENGULAT” 127

5.1. Γενικά 127
5.2. Οι οικισμοί “Mengulat” και «Μέγγουλη» 144
5.3. Οι Μονές «Παλιόκαστρου», «Μέγγουλης» 145
5.4. Εποικισμός της «Μέγγουλης». 150
5.5 Υπάρχει φυσική συνέχεια; 159

ΕΠΙΛΟΓΟΣ 167

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΑ ΜΗΤΡΩΑ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ 169

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 181

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ 189

Στους Πωγωνήσιους

ΕΛΑΧΙΣΤΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ

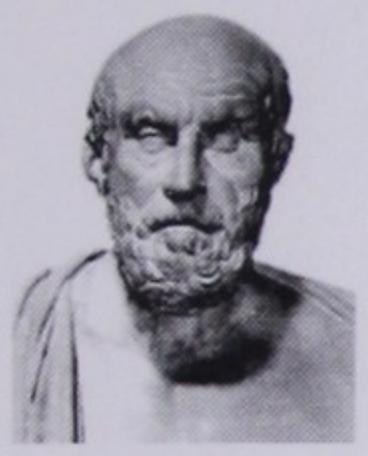

Την ιστορία μελέτα παιδί μου γιατί
τον εαυτό σου και τη ζωή θα κάμεις
ένδοξη, χρήσιμη στην ανθρώπινη
κοινωνία και το μυαλό σου
οξυδερκέστερο και διαυγέστερο!

Ιπποκράτης

Σβήνοντας ένα κομμάτι από το
παρελθόν μας, σβήνουμε ένα
κομμάτι από το μέλλον μας!

Γιώργος Σεφέρης

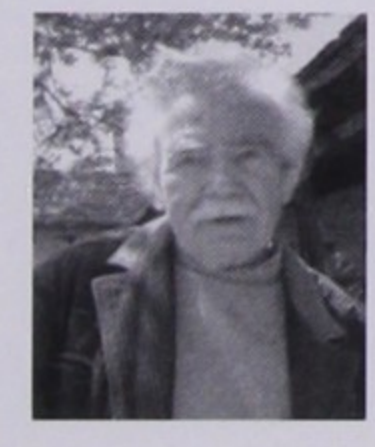

Ευχαριστώ όσους κράτησαν
τη θρησκεία μου, τη γλώσσα μου
και την Εθνικότητά μου για να είμαι
Χριστιανός και να λέγομαι Έλληνας!

Παύλος Βρέλλης

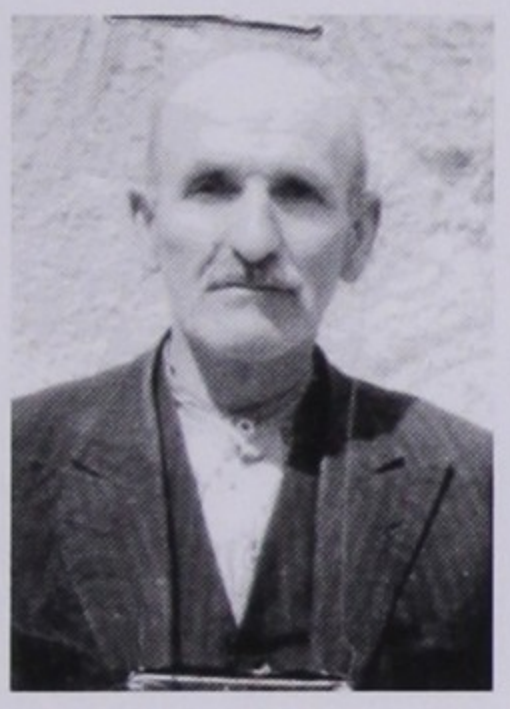

Αγριόκρινο της πατρίδας μου
στις ομορφιές σου επάνω
μικρός σε παραγνώρισα
και σε θυμάμαι ακόμα!
Και λέω μια τέτοια θύμηση
δεν πρέπει σαν πεθάνω
να κατεβεί στο χώμα!

Αηδόνι του Περιστεριού
δεν σ' άκουσα να λες
τραγούδι σαν τ' αδέρφια σου
σε τόπους μακρινούς,
παρά μου φαίνεται να κλαις
του χαλασμού σου κρίματα
τους βράχους τους γυμνούς!

Ηλίας Αθ. Φώτος
Ημερολόγιον
Περιστέρι Πωγωνίου

Όταν μιλώ για την Ελλάδα, νοιώθω το στόμα μου,
να πλημμυρίζει με λουλουδόσκονη
και τριγύρω μου να απλώνεται
μυρωδιά γιασεμιού.
Όταν μιλώ για την Ελλάδα, αισθάνομαι μια
απέραντη ευφορία, θυμαριού από τα ψηλά
της βουνά και μια θαλασσένια αύρα,
από τα εξωτικά της νησιά
Και πιο απλά, για μένα η Ελλάδα είναι
απέραντος παραδεισένιος κήπος και
μια όαση, που μ' αρέσει να χάνομαι στη
ζεστή και μητρική της αγκαλιά.

Αντωνία Αναστασοπούλου
Όταν μιλώ για την Ελλάδα
Μαυρονόρος, 2009

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πάντα ο άνθρωπος έβλεπε με περιέργεια όσα θαυμάσια συνέβαιναν γύρω του και προσπαθούσε να κατανοήσει τους νόμους που καθοδηγούσαν την εξέλιξή τους. Με ερευνητική προσπάθεια των επιστημόνων έγινε κατανοητό πως λειτουργεί ο κόσμος μας από το μικρόκοσμο μέχρι το αχανές σύμπαν. Πολλές προσπάθειες έμειναν άκαρπες, άλλες όμως έδωσαν εντυπωσιακά αποτελέσματα.

Η έρευνα είναι μια σαγηνευτική αναζήτηση της αλήθειας. Από τη μια μεριά επαληθεύει ή απορρίπτει παραδοχές και από την άλλη ανακαλύπτει μυστικά, ανοίγοντας νέες προοπτικές στην καθημερινή μας πρακτική χρήσιμες στη ζωή μας. Κατά τη γνωστή ρύση του Churchil «*Όσο πιο πολύ πάμε στο παρελθόν, τόσο πιο μακριά στο μέλλον μπορούμε να δούμε*».

Σε αυτή την αρχή βασίστηκε η έρευνα για το παρελθόν της γενέτειράς μου και της περιοχής. Ειδικός δεν είμαι και δυσκολεύτηκα να αποφασίσω αν έπρεπε να ασχοληθώ με το θέμα και μετά να το παρουσιάσω. Στο χώρο που γεννήθηκα και έζησα τα παιδικά χρόνια, πολλά μου κινούσαν την περιέργεια. Από που ανάβλυζε το νερό που έπινα, από που φυσούσε ο αέρας που ανάπνεα, από που έρχονταν τα γράμματα, τι βρισκόταν κάτω από χαλάσματα, γιατί χτυπούσαν οι καμπάνες, γιατί έκαιγαν κεριά μνήμης, αν οι ιστορίες που λέγονταν τα βράδια του χειμώνα στο παραγώνι ήταν παραμύθια ή ενσάρκωναν αληθινούς ήρωες. Αναρωτιόμουν τι υπήρχε πίσω από τα βουνά, που πήγαινε ο δρόμος πέρα από το ντερβένι, που ταξίδευαν τα πουλιά και τελικά ποιος ήμουν, από που ερχόμουν και πως βρέθηκα σ' εκείνο τον πανέμορφο τόπο, γεμάτο μυστικά. Όλα για μένα ήταν πολύ παράξενα, ερωτήματα που περίμεναν απαντήσεις.

Άκουσα ιστορίες, περπάτησα μονοπάτια, αναποδογύρισα πέτρες και χαλάσματα, έσκαψα μνήμες υπερηλίκων, μάζεψα παλιές φωτογραφίες και κιτρινισμένα έγγραφα, διάβασα βιβλία Ηπειρωτών συγγραφέων και ταξίδεψα νοερά με παλιούς συντοπίτες σε μέρη μακρινά. Μάζεψα ότι υλικό υπήρχε για να συνθέσω ένα πολύχρωμο ψηφιδωτό με διάσπαρτες ψηφίδες, να μορφοποιήσω μια άμορφη μάζα πηλού σε ανθρώπινο σώμα, να του δώσω χρώμα, έκφραση και μιλιά. Η εργασία είναι αποτέλεσμα επίμονης ενασχόλησης με ένα θέμα με μεγάλη ιστορία, σκοτεινό παρελθόν και τεράστιο κοινωνικό ενδιαφέρον. Έπρεπε να βρεθεί η υπάρχουσα βιβλιογραφία και να διαχωριστεί η επιστημονικά αποδεκτή από μη τεκμηριωμένες αναφορές ή μυθεύματα. Ευτυχώς, τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας διευκόλυναν την ταχύτατη συγκέντρωση των πληροφοριών.

Ιστορικός δεν είμαι και ελπίζω στην επιείκεια των ειδικών. Όταν ρώτησα κάποιον αρχαιολόγο αν εγώ ως ιατρός και ξένος με την επιστήμη του μπορούσα να περιγράψω ένα μνημείο, μου απάντησε πως μπορούσα να το κάνω αρκεί η περιγραφή μου να είναι απλή, ακριβής, να παραθέσω τις βιβλιογραφικές πηγές και να αφήσω στους ειδικούς τις ερμηνείες. Ακολούθησα τη συμβουλή του. Στην αρχή μου φάνηκε εύκολη δουλειά, αλλά μετά το ενδιαφέρον του με συνεπήρε. Δεν ξέρω αν πέτυχα στο σκοπό μου ή αν δημιούργησα νέα ερωτηματικά. Όμως πιστεύω πως κάλυψα κάποια ιστορικά κενά ή τουλάχιστον κατάφερα να δώσω τη σκυτάλη σε ειδικούς για τα περισσότερα. Με αυτά τα λίγα εισαγωγικά λόγια, το «στανίκωμα» όπως εκφραστικά έλεγαν οι παλιότεροι, αφήνω τους αναγνώστες να σχηματίσουν ο καθένας τη δική του γνώμη, όποια και να είναι.

Θέλω να ευχαριστήσω όσους πρόθυμα με βοήθησαν. Τον Θ. Φώτση από τη Θεσπρωτία και το συντοπίτη Γ. Βάκαλο για την παραχώρηση των φορολογικών μητρώων της περιοχής για τη δική μου επεξεργασία.

Τον Σεγιέντ Μοχαμάντ Ταγκί Σχαριάτ Παναχί, καθηγητή της Ισλαμικής Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για την πρόθυμη μετάφραση των ξενόγλωσσων κειμένων, χωρίς την οποία η εργασία αυτή ήταν αδύνατο να γίνει. Επίσης τους ερευνητές Μαρίνο Σαρηγιάννη, Χρήστο Σταθακόπουλο για τις πολύτιμες συμβουλές τους.

Τον Πανοσιολογιότατο Αρχιμανδρίτη Καισάριο, υπεύθυνο Αρχειοφυλάκιου του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και Νέας Ρώμης για τη βοήθειά του. Τους Πρωτοπρεσβύτερους Γεώργιο Τόλη από Κουκλιούς, Χριστόδουλο Δεληγιάννη και το Νικηφόρο Γκουρεμέτσιο από το Δελβινάκι. Τον αντιδήμαρχο Πωγωνίου Αθανάσιο Φωτίου από τον Παρακάλαμο, τον Χρήστο Κλείτσα, αρχαιολόγο του Μουσείου Ιωαννίνων, τον Παύλο Παπανότη από το Βασιλικό, τον καθηγητή Ευάγγελο Πριώνη, την Εύη και το Δημήτρη Παπαγιάννη από την Καστάνιανη, το Γεώργιο Παππά από τα Κτίσματα. τον Βασίλειο Κολιόπουλο από τη Λίμνη, τον Τάκη Σιαφαρίκα από τη Στρατίνιστα και όσους βοήθησαν στην τεκμηρίωση αυτής της εργασίας, το θέμα της οποίας αναφέρεται σε μια σκοτεινή περίοδο της νεότερης ελληνικής ιστορίας μας στην Ήπειρο. Τέλος πρέπει να ευχαριστήσω τον Μόδεστο - Παναγιώτη Κοτσάτο για την άριστη επιμέλεια της έκδοσης.

ΚΕΦ. 1. Η ΛΑΚΚΑ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

Το Πωγώνι βρίσκεται στο ΒΔ. τμήμα της περιφερειακής ενότητας Ιωαννίνων. Ορίζεται ανατολικά από τον Αώο ποταμό και την περιοχή Κόνιτσας, δυτικά από τους ποταμούς Δρίνο και Γυφτοπόταμο, βόρεια τα όρη Μακρύκαμπος, Δούσκος, νότια την οροσειρά του Κασιδιάρη και τις πηγές του ποταμού Καλαμά. Η Λάκκα Πωγωνίου βρίσκεται μεταξύ των επαρχιών Δωδώνης, Κόνιτσας, Φιλιατών και Αλβανίας. Είναι κοιλάδα (λάκκα) ανάμεσα στα όρη Μουργκάνας δυτικά, Κασιδιάρη ανατολικά και τη διασχίζει ο Γυφτοπόταμος (ποτάμι γύφτου), παραπόταμος του Δρίνου. Νότια επικοινωνεί με την περιοχή Φιλιατών και βόρεια με το υπόλοιπο Πωγώνι. Η βορεινή ανοιχτή δίοδος φέρνει τη Λάκκα σε επαφή με τα χωριά της Δερόπολης και της Αλβανίας.

Η Ήπειρος κατά τη Βυζαντινή εποχή είχε 2 τμήματα, βόρειο (Άνω ή Παλαιά Ήπειρος) και νότιο (Κάτω ή Νέα Ήπειρος). Επί Τουρκοκρατίας, πρωτεύουσα του Καζά ήταν η Βοστίνα (Πωγωνιανή). Μετά την απελευθέρωση έδρα του Πωγωνίου έγινε το Δελβινάκι και από το 1997 το Καλπάκι. Ο σημερινός ομώνυμος Δήμος δεν περιλαμβάνει όλα τα χωριά του Πωγωνίου και η νέα πρωτεύουσα Καλπάκι δεν ανήκει στο ιστορικό Πωγώνι. Το βόρειο τμήμα του Πωγωνίου (Παληοπωγώνι) ονομαζόταν και «Καραμουταρία» από το όνομα του «καρα-Μουράτ», απόγονου του αρνησίθρησκου Αλβανού «Ισαΐμ». Αυτός είχε 2 γιους, τον «Γιακού» και «Σινάν». Απόγονος του Σινάν ήταν ο «Καρα-Μουράτ» (μαύρος Μουράτ) (Στούπης Σπ. σ. 35, 1976). Το νότιο τμήμα (Λάκκα Πωγωνίου) ονομαζόταν και «Λάκκα του Μουχτάρ», από το «Μουχτάρ», γιο του Αλή Πασά.

Υπήρχαν διάφορες ονομασίες για το Πωγώνι. Ο Ζώτος Μολοσσός το αποκάλεσε «Τριφυλία» γιατί κατοικούσαν οι «Τριφύλιοι» και ο Δεσπότης Κορυτσάς Ευλόγιος από τη συνύπαρξη τριών φύλων (Μολοσσών, Ορεστών, Ατιντάνων). Αναφέρεται η ονομασία «Ορεστιάς», από τη διαμονή του μητροκτόνου Ορέστη, κατά τον Λ. Βασιλειάδη «Μηλωτίς» από το ταλαγάνι (μάλλινη μαλιότα) ή γιατί ήταν τμήμα της Μολοσσίας (Μολοττίας). Ο Α. Ζάχος δέχεται ότι το Δέλβινο, το Αργυρόκαστρο και το Πωγώνι ήταν κέντρα της Μολοσσίας.

Η ετυμολογία της ονομασίας «Πωγώνι» δεν είναι απόλυτα σαφής και τεκμηριωμένη. Ο Ι. Λαμπρίδης το 1886 την απέδωσε στο όνομα του Σλάβου έποικου «Πογώνη» (Λαμπρίδης Ι., σ. 36, 102.3, 1993), ενώ ο Σπ. Μουσελίμης στη λέξη «απόγωνο» (απάνεμο) και μετά έγινε «πάγωνο» και «Πωγώνι» (Πατσέλης Ν., Αθήνα 1948), (Στούπης Σπ. Β΄ σ. 20, 2003).

Ο Ζ. Μολοσσός υποστήριξε ότι στα ερείπια της αρχαίας πόλης «Πασσαρώνα» την οποία κατέστρεψαν οι Ρωμαίοι, ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Πωγωνάτος το 668-685, γυρίζοντας από τη Σικελία, έχτισε την πόλη «Πωγωνιανή» και την τίμησε με Επισκοπική έδρα. Με τους Σλάβους η πόλη μετονομάστηκε σε «Διπαλίτσα». Ήταν πόλη πολυάνθρωπη μέχρι την καταστροφή της από τους Τούρκους (1430). Στη μια άκρη της «Καραμουρατίας» βρίσκεται η ιερά Μονή Μολυβδοσκεπάστου, Μητροπολιτικός ναός της πόλης και στην άλλη η «Μεσσαρά», κατάλοιπο της αρχαίας πόλης «Πασσαρώνα» (Ζώτος Μολοσσός, τ. Δ΄, σ. 92-93, 1878).

Το Πωγώνι φαίνεται ως Καζάς από το 17ο αιώνα, τμήμα του σαντζακίου της Αυλώνας και καταγράφεται σε κατάστιχο στο σαντζάκι της Αρβανιτιάς ως «ναχιγιές Λαχανοκάστρου». Κατά τον Τούρκο περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπή, το ανατολικό του όριο ήταν το χωριό Ζαροβίνα, πέρα από το οποίο εκτεινόταν ο καζάς Ιωαννίνων. Με το διορισμό του Αλή Πασά ως Μουτεσαρίφη Ιωαννίνων, πολλά χωριά του καζά έγιναν τσιφλίκια του. Το υπόλοιπο Πωγώνι με έδρα τη Σωπική ανήκε στο Χριστιανό αγιάνη, υπόλογο του πασά Ιωαννίνων. Τυπικά το Πωγώνι παρέμεινε στον καζά της Αυλώνας, όμως ιεροδικαστικά υπαγόταν στην Κατή της Κόνιτσας. Με τη σταθεροποίηση των συνόρων αποτελούσε ιδιαίτερο μουτεσελιμλίκι. Τα σύνορα των διαφόρων τμημάτων του Καζά ήταν μεταβλητά και πολλά χωριά άλλαξαν καζάδες. Με τις απώλειες μερικών περιοχών τα έτη 1869, 1882 η συνολική έκταση του Καζά ανερχόταν σε 601 τ.χ.

Το Πωγώνι δεν διαιρέθηκε ποτέ σε τμήματα. Οι διακρίσεις σε βόρειο και νότιο Πωγώνι ήταν καθαρά γεωμορφολογικές ή ιστορικές λόγω της διαφορετικής εδαφικής μορφολογίας και της ιστορικής πορείας των κατοίκων του. Η πραγματική του έκταση αντιστοιχούσε στη σημερινή επαρχία και το 1913 με τη χάραξη των συνόρων Ελλάδος - Αλβανίας πήρε το σημερινό σχήμα του. Στην αρχική του μορφή έμοιαζε ισοσκελές τρίγωνο αφήνοντας εκτός αυτού τα χωριά Κοσιοβίτσα, Ζάβροχο, Μαυρόπουλο, Χρυσόδολη, Αργυροχώρι του καζά Αργυροκάστρου, αλλά περιλάβανε τα σημερινά αλβανικά χωριά Τσάτιστα, Μαυρόγερο, Σκωριάδες, Σωπική, Πολίτσιανη και Σέλτσα. Μέχρι το 1846 πρωτεύουσα του Καζά ήταν ο Κακόλακκος, αλλά με τις μεταρρυθμίσεις του “tanzimat” για την αναδιάρθρωση του κράτους η έδρα του Καζά μεταφέρθηκε στη Βοστίνα (Πωγωνιανή) με κατοίκους αρκετούς Οθωμανούς. Το 1867 ο Μουδίρης Πωγωνίου προβιβάστηκε σε Καϊμακάμη, αλλά σύντομα η περιοχή μετατράπηκε σε ναχιγιέ του Αργυροκάστρου με καϊμακάμη διοικητή (1871) (Kokolakis M., σ. 48-60,2003).

Το Πωγώνι μέχρι το 1790 υπαγόταν στην έδρα της Μέσης Ηπείρου, το 1790-1856 στην Υποδιοίκηση Ιωαννίνων, το 1856-1882 στη Διοίκηση Αργυροκάστρου, για λίγο διάστημα στη Διοίκηση Λεσκοβικίου και μετά επανήλθε στο Αργυρόκαστρο μέχρι το 1912 που η έδρα μεταφέρθηκε στη Βοστίνα (Λαμπρίδης Ι., σ. 43, 1889), (Στούπης Σπ., Α΄ σ. 24, 2003). Με τις μεταρρυθμίσεις του "tanzimat" το Βιλαέτι Ιωαννίνων διαιρείτο σε 4 «Μουτεσαριφλίκια» (Αμβρακίας, Θεσπρωτίας, Μολοσσίας, Χαονίας) και αυτά σε «Κατηλίκια» και «Μουδηριλίκια» (Δήμοι), κάθε ένα με έδρα. Στην Καραμουρατία υπήρχαν 22 χριστιανικά χωριά με 28.000 κατοίκους και στη Λάκκα Πωγωνίου 44. Τέλος του 19^{ου} αιώνα υπήρχαν 3.594 σπίτια, 3.154 ελληνικά, 204 αλβανικά, 141 αλβανοβλαχικά και 95 αθιγγανικά (αλβανικά, μουσουλμανικά και χριστιανικά) (Ζώτος Μολοσσός, τ. Δ΄, σ. 24, 1878).

Στις 17 Δεκεμβρίου του 1913 με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας ορίστηκαν τα Ελληνο - Αλβανικά σύνορα. Η οριοθέτηση έγινε επί χάρτου χωρίς να ληφθούν υπ' όψη εθνικά, γλωσσικά, θρησκευτικά, ιστορικά και άλλα κριτήρια. Αναφέρεται ότι εκτός από τη διπλωματική οδό στη χάραξη των συνόρων συνέβαλαν και προσωπικές τότε μαρτυρίες (Βασδέκη Α., σ. 28, ΕΚΠΑ, 2007). Το Πωγώνι διαμελίστηκε και 8 ελληνικά χωριά εντάχθηκαν στην αλβανική επικράτεια (Πολίτσιανη, Σέλτσι, Σκωριάδες, Σωπική, Χλωμό, Μαυρόγερος, Τσάτιστα, Οψάδα), ενώ παρέμειναν στον ελλαδικό χώρο τα χωριά Μέγγουλη, Κεράσοβο, Στρατίνιστα, Κολοδέ, Δημόκορη, Βραστοβά, Λάβδανη, Αγ. Μαρίνα, Καστάνιανη, Βάλτιστα, Αρίνστα με το μικρό οικισμό «Νέα Κατούνα» ή Νεοχώρι (Παπανικολάου Κ. 2004).

ΚΕΦ. 2. Η ΗΠΕΙΡΟΣ ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

«΄Ηπειρος» είναι η περιοχή από τα Ακροκεραύνια όρη μέχρι τον Αμβρακικό κόλπο και από το Ιόνιο πέλαγος μέχρι τη Θεσσαλία. Η ιστορία της αρχίζει από τον 5ο π.Χ. αιώνα με την επικράτηση των απογόνων του Μολοσσού, γιου της Ανδρομάχης, χήρας του Τρώου Έκτορα. Στη διαδρομή του χρόνου, η Ήπειρος φαίνεται μόνο 3 φορές, επί βασιλείας Πύρρου, επί Δεσποτάτου της Ηπείρου και επί δυναστείας του Αλή Πασά. Οι άλλοι αιώνες καλύπτονται με πυκνό ιστορικό σκοτάδι. Οι ψηλές οροσειρές και το άγονο έδαφος εμπόδισαν τη μόνιμη εγκατάσταση βόρειων επιδρομέων και την ανάμιξη των πολιτιστικών τους στοιχείων με τα αντίστοιχα ελληνικά. Έτσι, οι αυτόχθονες Ηπειρώτες διατήρησαν ανόθευτα τα εθνολογικά τους στοιχεία και τη φυλετική τους υπεροχή έναντι βόρειων φυλών.

2.1. Αρχαϊκή εποχή (776-491 π.Χ.).

Σύμφωνα με τις ανασκαφές, η Ήπειρος κατοικείτο από αρχαιοτάτων χρόνων. Κατά τον Όμηρο κατοικήθηκε από Αινιήνες, κατά τον Hammond γύρω στο 1120 π.Χ. από κλάδο των Δωριέων, τους «Δρυμάνες» (Ατιντάνες, Αθαμάνες, Ακαρνάνες κ.ά.). Η περιοχή αποτέλεσε τον πρώτο σταθμό «Πρωτοελλήνων» πριν την κάθοδό τους στη νότια Ελλάδα. Ο Αριστοτέλης (352α, 331) αναφέρει ότι στην αρχαία Ελλάδα, μεταξύ των περιοχών Δωδώνης και Αχελώου «*ὤκουν οι Σελλοί, καλούμενοι τότε Γραικοί, νῦν δέ Ἕλληνες*». Ο Ησίοδος και ο Πίνδαρος αποκαλούν τους Ηπειρώτες «*Ἕλληνες ἐν Δωδώνῃ καί οἱ ἱερεῖς*». Οι «Αινιάνες» και οι «Περαιβοί» έλαβαν μέρος στον Τρωικό πόλεμο με 22 πολεμικά πλοία με βασιλιά το Γουινέα, ενώ οι Αρκτάνες συμμετείχαν με άλλα Έθνη την ίδρυση του «Κοινού των Ηπειρωτών». Αυτά δείχνουν την εθνολογική ενότητα των Ηπειρωτών και την ομοεθνία τους με τους Έλληνες (Hammond N.G.L.,τ. Α΄, εισαγωγή, 1971).

Πρώτοι κάτοικοι θεωρούνται οι Θεσπρωτοί, Μολοσσοί και Χάονες. Οι Θεσπρωτοί κατοικούσαν αρχικά σε όλη την Ήπειρο, μετά περιορίστηκαν προς τα παράλια μέρη. Οι Μολοσσοί το 12 π.Χ. αιώνα άφησαν τη Μακεδονία, εγκαταστάθηκαν στη λεκάνη των Ιωαννίνων, ίδρυσαν την πρωτεύουσα «Πασσαρώνα» και την πόλη «Τέκμωνα» στους λόφους «Καστρί», «Καστρίτσας» αντίστοιχα και έφθασαν σε μεγάλη ακμή επί της βασιλείας Πύρρου (318-272 π.Χ.). Οι Χάονες κατοικούσαν στη ΒΔ. Ήπειρο μέχρι την Απολλωνία, βόρεια των εκβολών του Αώου ποταμού. Ο Ζ. Μολοσσός θεωρεί τα παραπάνω φύλα επικρατέστερα άλλων και τα ονομάζει «΄Εθνη» ή «Δήμους».

Υπήρχαν πολλά Ηπειρωτικά φύλα, αλλά δεν είναι σαφές αν ήταν χωριστές φυλετικές οντότητες ή μικρές αποικίες άλλων (Άβαντες, Αθαμάνες, Αίθακες, Αμύνωνες, Αμυνταίοι, Αμφιλόχειοι, Αργυρίνοι, Αρκτάνες, Ατιντάνες, Γενουαίοι, Γιτάνες, Δρύοπες, Δωδωναίοι, Εθνέστες, Έλλοποι, Ευρυμένες, Εφυραίοι, Θυάμιδες, Καρυάτες, Κασσωπαίοι, Κέλαιθοι, Κεστρινοί, Κνωσίοι, Μύλακες, Όμφαλες, Ορέστες, Παρωραίοι ή Πάναες, Παραυαίοι, Πείαλες, Περραιβοί, Πρασαιβοί, Σελλοί, Τυμφαίοι, Τάλαρες, Τριφύλες, Τριπολίτες, Υπάργιοι, Χειμέριοι) (Καμαρούλιας Δ., σ. 27, 1996).

Στη Μολοσσία, από το Θύαμη μέχρι τις Ιόνιες ακτές σημειώνονται 24 Έθνη και συγκεκριμένα Αφείδαντες, Ριζιώτες (Δίρβη, Σαμαντά), Άβαντες (Βόρσι), Αερόποι (Βοστίνα), Αργυρίνοι (Αργυρόκαστρο), Δρυίδες (Δρόβιανη), Κεστρίνοι (Φιλιάτες), Λάπηθες (Γαρδίκι), Γενουβαίοι (Βουθρωτόν), Δρύοπες (Γκάρπεσι), Δωνεντίνοι (Πογδόριανη), Ελλοί (Βελλά, Δελβινάκι), Κουρήτες (Δημόκορη), Λυκουρήτες (Λυτζουριά, Κεστοράτι), Μολοσσοί (Δέλβινο), Μύλακες (Μέβγεζα), Πασσαρώνιοι (Μεσσαριά, Μολυβδοσκέπαστο), Πελασγοί (Επισκοπή), Πελασγόνιοι (Λιμπόχοβο), Πολυαίνοι (Πολύτσανη), Σελλοί (Σελλιό), Τομούροι (Μόσιορη), Υπολόχιοι (Κανίσπολη), Φάονες (Κούρεντα).

Οι Χάονες κατοικούσαν στην περιοχή από Αγχίασμο έως τις εκβολές του Αώου με τα «Έθνη» Αμαντίων (Κούδεσι), Αμυνίων, Καμυνίων (Κάννινα), Αντιτάνων (Χοστεύα), Ατιντάνων (Λιόπεσι), Βουληνίων (Αυλώνα, Valona, Βουλίνη), Κεραυνίων, Κουρβελεσίων (Προγονάται), Μαρδόνων (Μαλιέσοβο), Ορεστίων (Άργος Ορεστικόν, Παλαιά Άρτα), Παιόνων (Κατσούφλιανη Κονίτσης), Παραβαίων (Πρεμετή), Παροραίων (Ζαγορά, Σιέπερη), Τραγασαίων (Τραγιάσα), Τριφυλλίων (Τεπελένι), Χαόνων (Χαονόκαστρο, Βήσσανη), Χαύνων (Τσαραπλανά), Χιμαιρίων (Χειμάρρα), Ωρυκίων (Δουκάται) (Ζώτος Μολοσσός, Δ΄, σ. 28-30, 1878).

Ο Σπ. Στούπης από τα 64 συνολικά Ηπειρωτικά φύλα θεωρεί κυρίαρχα τους Θεσπρωτούς, Μολοσσούς και Χάονες, ενώ τα άλλα χάθηκαν ή απορροφήθηκαν με το χρόνο. Αναφέρεται ότι οι Κοιλωποί και Κολπαίοι κατοικούσαν στο σημερινό Καλπάκι, οι Όμφαλες στο Ομφάλιον (Δελβινάκι). Οι Τριφύλιοι ζούσαν στη Βήσσανη, όπου υπάρχει το τοπωνύμιο «Τριφύλα», ενώ το Πωγώνι είχε την ονομασία «Τριφυλία». Μέλη της φυλής των Κασσωπαίων εποίκησαν στη σημερινή Κασσιόπη της Κέρκυρας (Στούπης Σπ., σ. 31-32, 1976) [1]

---

[1] Ο χαρακτηρισμός «Έλληνες» χρησιμοποιείται περιγραφικά καθώς η πραγματική έννοια δόθηκε μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους.

Τα πλέον ισχυρά φύλα ήταν οι Μολοσσοί (Δελβινιώτες, Αργυροκαστρίτες, Φιλιαταίοι), Χάονες (Πωγωνήσιοι, Τεπελενιώτες) και Θεσπρωτοί (Παραμυθιώτες, Τσάμηδες). Οι Μολοσσοί υπερείχαν ως απόγονοι του Αχιλλέα και πρόγονοι της Ολυμπιάδος. Ο Στράβων αναφέρει ότι στο Πωγώνι κατοικούσαν οι Ατιντάνες, ανατολικά των Θεσπρωτών και δυτικά των Μολοσσών, με όριο την οροσειρά του Κασιδιάρη. Ο Hammond διακρίνει τη χώρα των Ατιντάνων στη βόρεια Ιλλυρική (Ατιντανίδα), τη νότια Ηπειρωτική (Ατιντανία) σε οχυρωμένες θέσεις Κτίσματα, Μονή Σωσίνου, Ιερομνήμη, Δεσποτικό με τα σύνορα της Μολοσσίας - Ατιντανίας στη λεκάνη απορροής του ποταμού Καλαμά (Καλπάκι, Ζεραβίνα). Ωστόσο οι αναφορές των ιστοριογράφων δεν είναι απόλυτα ακριβείς (Κλείτσας σ.229, 2010).

Η φυλή των Ατιντάνων ανήκε στην ομοεθνία των Ελλήνων, με βασιλικό πολίτευμα και 3 τάξεις πολιτών. Οι ευγενείς ήταν κληρούχοι της γης και οι πολίτες καλλιεργούσαν τα κτήματα ή έπαιρναν μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις. Οι δούλοι δεν είχαν δικαιώματα. Η διοίκηση βασιζόταν στο δίκαιο των πρωτόγονων φυλών με τους ισχυρούς να επιβάλλουν τη θέλησή τους με σιδερένια πειθαρχία. Λάτρευαν το Δωδεκάθεο, τοπικούς ήρωες ή θεοποιημένα όντα και φαινόμενα. Οι Ατιντάνες, όπως σχεδόν όλοι οι Ηπειρώτες, έμεναν σε πρόχειρα χτίσματα, ζούσαν ποιμενικά με την κτηνοτροφία, την υλοτομία, τη γεωργία και την κατασκευή εργαλείων. Καθώς ήταν εκτεθειμένοι σε επιδρομές βόρειων φυλών, συνασπίστηκαν με τους ισχυρούς ομόφυλους Μολοσσούς, ενδυναμώθηκαν και επέζησαν (Νικολαΐδης. Ν.Κ., 1995), (Γκόγκος Α., Α΄ σ. 144, 1995), (Στούπης Σπ., Β΄ σ. 19, 2003), (Βασιλείου Σ.Σ., σ. 13-14, 2009).

Στο Πωγώνι, ερείπια μαρτυρούν σχετικά μια πυκνοκατοικημένη περιοχή, αλλά τα αρχαιολογικά ευρήματα είναι σπάνια και τα ελάχιστα είναι αναξιοποίητα. Ο Λικ εντοπίζει την αρχαία πόλη «Πασσαρώνα» στη Μόσιορη. Το Χρονικό Δρυοπίδος αναφέρει τους οικισμούς «Αγχίασμος» (Άγ. Σαράντα), «Αντιγόνεια» (Αργυρόκαστρο), «Αρίσκον» (Αρίνιστα), «Βομπλόν», «Βύρζα» (Βήσσανη), «Δέλιον» ή «Ομφάλιον» (Δελβινάκι), «Δελμέλειον» ή «Δολώνεια» (Δέλβινον), «Ζαβρή» (Ζάβροχον) ή (Ζαραβίνα), «Κοσοβίτσα», «Μαυρίκιον» (Μαυρόπουλο), «Σεισάριθα» (Διπαλίτσα), «Χαονικό μέρος» (Πωγώνι ή Πωγωνιανή), «Χαονία πόλις» ή «Στύμβαρα» (Λαχανόκαστρο) και «Οπά» (Πωγωνιανή) (Πετρίδης Αθ., τ. Α΄, σ. 37-32, Β΄, σ. 61, 1871). Η Δημόκορη σχετίζεται με το Δήμο των αρχαίων Κουρητών. Στην Αρίνστα υπήρχε Βυζαντινό φρούριο σχετικό με πύργο της «Αργύρως της Μονοβύζας» (Πετρίδης Αθ., παρ. 13-17, σ. 19, 1871), (Στούπης Σπ., σ. Α΄, σ. 20, 2003).

Η Ήπειρος και τα Ηπειρωτικά φύλα τον 5ο π.Χ. αιώνα
(Καμαρούλιας Δ., Α΄, Σ. 30, 1996)

2.2. Κλασσική περίοδος (491-323 π.χ.)

Η Ήπειρος βρισκόταν μακριά από την μεγάλη πολιτισμική ανάπτυξη της νότιας Ελλάδος. Ωστόσο κίνησε το ενδιαφέρον των νότιων Ελλήνων, Αθηναίων και άλλων, οι οποίοι ίδρυσαν αξιόλογες αποικίες, ιδιαίτερα στις παράλιες Ηπειρωτικές πόλεις. Αυτές εκτός από την ισχυρή τοπική παρουσία αποτέλεσαν ενδιάμεσο σταθμό επικοινωνίας της Μητροπολιτικής Ελλάδας με τις αποικίες στη Σικελία και στη νότια Ιταλία, την τότε «Μεγάλη Ελλάδα» (Φ). Ηπειρώτες έλαβαν μέρος στη ναυμαχία Σαλαμίνας (480 π.Χ.) με 7 πλοία και στη μάχη των Πλαταιών (479 π.Χ) πολέμησαν 500 Ηπειρώτες. Στο βασιλιά των Μολοσσών Άδμητο κατέφυγε ο Θεμιστοκλής κυνηγημένος από τους Αθηναίους, υπόδικος επί ποινή θανάτου για «Μηδισμό», αλλά διέφυγε στην Περσία όπου κατέληξε. Στον Πελοποννησιακό πόλεμο (429 π.Χ) Ηπειρώτες συμμάχησαν με τους Πελοποννησίους κατά των Αθηναίων στην Ακαρνανία *(Μολοσσοὺς δὲ ἦγε καὶ Ἀτιντᾶνας Σαβύλινθος ἐπίτροπος ὢν Θάρυπος τοῦ βασιλέως ἔτι παιδὸς ὄντος, καὶ Παραυαίους Ὄροιδος βασιλεύων. Ὀρέσται δὲ χίλιοι, ὧν ἐβασίλευεν Ἀντίοχος, μετὰ Παραυαίων συνεστρατεύοντο Ὀροίδῳ Ἀντιόχου ἐπιτρέψαντος. ἔπεμψε δέ Περδίκας κρύφα τῶν Ἀθηναίων χιλίους Μακεδόνας…)*. (Θουκυδίδης, Ιστορίαι, Α, 136, Β. 80). Υπάρχουν αρκετές αναφορές από τους ιστορικούς Πολύαινο, Πολύβιο, Αππιανό, Τίτο Λίβιο, Βυζάντιο, Στράβωνα κ.ά. Το 340 π.Χ. τα Ηπειρωτικά φύλα σχημάτισαν το «Κοινό των Ηπειρωτών» με έδρα το μαντείο της Δωδώνης, προσωρινά την αρχαία πόλη Τιτάνη και επί Ρωμαίων τη Φοινίκη (Στούπης Σπ. σ. 36, 1976). Οι Ηπειρώτες αναπτύχθηκαν οικονομικά, αναμόρφωσαν τους πολιτειακούς θεσμούς και στη Δωδώνη υπήρχε νομισματοκοπείο (Φ). Άφησαν την νομαδική ζωή και σχημάτισαν αστικά κέντρα μέχρι την υποταγή τους σε Μακεδόνες.

2.3. Ελληνιστική περίοδος (323-30 π.Χ.)

Η περίοδος αρχίζει με το θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου (323 π.Χ.) και τελειώνει με την πτώση των Πτολεμαίων στους Ρωμαίους (30 π.Χ.). Ο βασιλιάς Πύρρος (319-272 π.Χ.) απάλλαξε την Ήπειρο από τη Μακεδονική κυριαρχία. Όμως, η εκστρατεία του στην Ιταλία και η συμμετοχή σε πολέμους στη νότια Ελλάδα αποδυνάμωσαν τους Ηπειρώτες. Με το θάνατό του (272 π.Χ.) η Ήπειρος βυθίστηκε στην αφάνεια. Το 230 π.Χ. εισέβαλαν από βόρεια Ιλλυριοί και κατέλαβαν τη Φοινίκη. Το κράτος κοινωνικά και πολιτικά αποδιοργανώθηκε, οι Ηπειρώτες επανήλθαν στον παλιό νομαδικό τρόπο ζωής και αποδυναμωμένοι καθώς ήταν υπέκυψαν στους Ρωμαίους.

2.4. Ρωμαϊκή εποχή (30π.Χ.- 330 μ.Χ.)

Το 228 π.Χ. οι Ρωμαίοι εισέβαλαν στην Ήπειρο, ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος ο Ε΄ κατέλαβε τις περιοχές των Μολοσσών και Ατιντάνων. Η περιοχή των Ιλλυριών περιήλθε στους Ρωμαίους, ενώ των Ατιντάνων στους Μακεδόνες. Όμως η συνθήκη δεν κράτησε καιρό. Το 197 π.Χ. οι Ρωμαίοι νίκησαν το Φίλιππο. Ο διάδοχός του βασιλιάς Περσέας συνέχισε την πολιτική του προκατόχου του, αλλά το 168 π.Χ. συνετρίβη από τους Ρωμαίους στη μάχη της Πύδνας.

Το 167 π.Χ. ο Αιμίλιος Παύλος διέπραξε «*τήν μοναδικήν είς τά χρονικά τῶν Ἐθνῶν ἀπανθρωπίαν καί ἀδικίαν*» ισοπεδώνοντας 70 Ηπειρωτικές πόλεις και σύροντας στην Ιταλία 150.000 Ηπειρώτες δούλους. Κάθε Ρωμαίος ιππέας έλαβε 400 και κάθε πεζός 200 δηνάρια ως επιβράβευση για τη λεηλασία και την καταστροφή. Από λαμπρές άλλοτε πόλεις και οικισμούς έμειναν μόνο ερείπια. Προσχηματικός λόγος αυτής της βιαιότητας ήταν να εξαφανίσουν την ανατολική απειλή, ενώ στην πραγματικότητα ήταν αντεκδίκηση για την εκστρατεία του Πύρρου στη νότια Ιταλία, η πρόθεση των Ρωμαίων να εξαφανίσουν τους Μολοσσούς έτσι ώστε ιστορικά να μην αμφισβητείται ο τίτλος της Ρώμης από τον Αινεία, να είναι ανώτερη φυλή των Μολοσσών και μοναδικοί διεκδικητές του θρύλου της Ρώμης, της Νέας Τροίας. Η βασιλεία του Χέοπα κορύφωσε τη δυστυχία των Ηπειρωτών, ενώ η μετακίνηση πληθυσμών από την ύπαιθρο στη Νικόπολη συμπλήρωσε την ερήμωση. Στο Πωγώνι δεν υπήρχε καταγραφή των οικισμών ώστε να γνωρίζουμε ποιοι υπήρχαν και ποιοι καταστράφηκαν, αλλά αναφέρεται πως ισοπεδώθηκαν ακόμα και πολύ μικροί οικισμοί. Ο Π. Αραβαντινός κατονομάζει μερικούς οικισμούς, ενώ ο Ν. Λώλης το Τεριάχι ή «Άριστον» (Αρίνιστα) (Αραβαντινός Π. τ. Α΄, σ. 5-6, 1856), (Πλιάτσικας Β., Λώλης Ν., σ. 35, 1965).

Στη Ρωμαϊκή εποχή η Ήπειρος αποτέλεσε τμήμα της Ανθυπατείας Μακεδονίας. Η χριστιανική θρησκεία επεκράτησε, παρά τις συνεχείς διώξεις των Χριστιανών ιδιαίτερα στα χρόνια του Λικίνιου (319-325). Οι Απόστολοι Παύλος και Ηρωδίωνας διέδωσαν τη νέα θρησκεία στην Ελλάδα και στην Ήπειρο, παρά το μεγάλο αριθμό των ειδωλολατρών από την ύπαρξη του ιστορικού μαντείου της Δωδώνης. Ιδρύθηκαν οι πρώτες Επισκοπές Αδριανουπόλεως, Αγχιάσμου, Βουθρωτού, Δωδώνης, Εύροιας, Νικόπολης. Φοινίκης καί Φωτικής. Ο αριθμός των Χριστιανών βαθμιαία αυξήθηκε. Όμως η ειδωλολατρεία δεν εξαφανίστηκε άμεσα, αλλά διατηρήθηκε για αρκετά χρόνια για να χαθεί οριστικά αργότερα επί του Βυζαντινού αυτοκράτορα Βασιλείου του Μακεδόνος (867).

2.5. Βυζαντινή εποχή (330-1453)

Στην πρωτοβυζαντινή περίοδο (324-642) εφαρμόστηκε η ρωμαϊκή πολιτική. Ο Μ. Κωνσταντίνος ανακήρυξε το Χριστιανισμό επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας (312) και επεκράτησε παρά την προσπάθεια του Ιουλιανού του Παραβάτη να επαναφέρει ως θρησκεία το «Δωδεκάθεο». Το 390 χιλιάδες πολίτες σφαγιάστηκαν στη Θεσσαλονίκη για το θάνατο του βασιλιά Βυθέρηχου. Στην Ελλάδα εισέβαλαν οι Γότθοι του Αλάριχου (396), οι Ούννοι έφθασαν στις Θερμοπύλες (447). Μετά το θάνατο του Αττίλα (450) Σαρμάτες με Ούννους εγκαταστάθηκαν στην Ιλλυρία (460). Ακολούθησαν επιδρομές Βουλγάρων (487, 523), Ούννων (529), Σλαβήνων (548), Γότθων (551), Χαζάρων (567) και Αβάρων (600) (Γιάτσης Σ. 6, 2004-2006), (Αραβαντινός Π., Α΄, σ. 5-22. 1856).

Στη Μεσοβυζαντινή περίοδο (642-1081) η Ηπειρωτική εκκλησία αποσπάστηκε από τη Ρώμη και μεταφέρθηκε στο Πατριαρχείο (726). Το 829 ο αυτοκράτορας Θεόφιλος ενέταξε στο Βυζαντινό στρατό τους Ιρανούς Βαρδάριους, μέρος των οποίων εγκαταστάθηκε σε περιοχή του Αξιού ποταμού (το Βαρδάρη) και εξελληνίστηκαν. Στα επόμενα χρόνια εισέβαλαν Σαρακηνοί (877), Βούλγαροι (1034), Σέρβοι, Ούζοι (1059) και άλλοι βόρειοι. Οι επιδρομές έγιναν κατά αραιά διαστήματα και έτσι ο τόπος δεν προλάβαινε να αναπτυχθεί.

Στην Υστεροβυζαντινή περίοδο (1081-1453) Αλβανοί, Σλάβοι, Λατίνοι, Ιταλοί, Ενετοί, Νορμανδοί εισέβαλαν στο Βυζάντιο. Οι Βυζαντινοί τους αναχαίτιζαν, αλλά οι διαμάχες διαδοχής του θρόνου καθιστούσαν αδύναμο το κράτος. Το 1204 Σταυροφόροι κατέλαβαν το Βυζάντιο, διόρισαν νέο Πατριάρχη, αυτοκράτορα, κυριάρχησαν και σχημάτισαν νέα βασίλεια (Nicol, σ. 10, 1984). Το σπουδαιότερο ήταν το Δεσποτάτο της Ηπείρου του Μιχαήλ Άγγελου Κομνηνού, με έδρα την Άρτα. Ο Δεσπότης οχύρωσε τα Γιάννενα και έφερε Βυζαντινές οικογένειες (Φιλανθρωπινοί, Μελισσινοί, Αψαράδες, Στρατηγόπουλοι, Γλυκείς κ.ά.) που εγκαταστάθηκαν στο κάστρο και έπαιξαν σημαντικό ιστορικό ρόλο [2]. Έχτισαν το ναό του Ταξιάρχου Μιχαήλ. Οι ντόπιοι επεδίωξαν να τις διώξουν, όμως έμειναν γιατί είχαν την εύνοια του Δεσπότη. Το 1367 οι Καστρινοί αποσπάστηκαν από την ηγεμονία της Άρτας, ίδρυσαν το Δεσποτάτο Ιωαννίνων και εμφανίστηκαν Λατίνοι.

---

[2] Σήμερα υπάρχουν μέσα στο Κάστρο πινακίδες οδών με τις ονομασίες «Γλυκέων», «Αψαράδων», «Στρατηγόπουλοι». Στο Αγιολόγιο της εκκλησίας αναφέρονται οι Άγιοι Θεοφάνης (+1544) και Νεκτάριος (+1550) των Αψαράδων. Οστάριά τους σώζονται σήμερα στην Ι.Μ. Βαρλαάμ των Μετεώρων (εφημ. Ηπειρ. Μέλλον, Φ., 23/2023).

Με την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης, το Βυζάντιο ανασυστάθηκε ως κράτος. Το 1316 το Δεσποτάτο Ιωαννίνων προσχώρησε στην κεντρική εξουσία διατηρώντας τα δικαιώματα τα οποία είχε παραχωρήσει ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Α΄ με τα χρυσόβουλα του 1319 και 1321. Η Επισκοπή Ιωαννίνων προήχθη σε Μητρόπολη με όλα τα δικαιώματα. Η πόλη απέκτησε αυτονομία, αυτοδιοίκηση, χωρίς τους Φράγκους. Ο ηγεμόνας μπορούσε να απομακρύνει τους «οχλοποιούς» ή «δημοταράκτες» (ταραχοποιούς). Η δικαστική εξουσία παραχωρήθηκε σε συμβούλιο εγκρίτων πολιτών. Το εμπόριο μπορούσε να γίνεται ελεύθερα, χωρίς φόρους, με το ίδιο νόμισμα και οι έμποροι καθόριζαν ελεύθερα τις τιμές των προϊόντων τους. Οι πολίτες δεν ήταν υποχρεωμένοι να συμμετέχουν σε στρατιωτικές υπηρεσίες εκτός πόλης. Διατηρούσαν τα τιμάρια τους και έπαιρναν τους φόρους. Τα ίδια δικαιώματα είχαν και «*οἱ ἐν τῇ πόλει Ἰουδαῖοι*», ισότιμοι με τους άλλους πολίτες, έκφραση που δηλώνει τη μεγάλη τότε παρουσία των Εβραίων στην πόλη. Οι Καστρινοί αποτελούσαν την αριστοκρατία, απέκτησαν δύναμη, πλούτο και υπεροχή έναντι των πολιτών άλλων περιοχών. Για να κρατήσουν τα προνόμια οι Καστρινοί Γιαννιώτες δεν αντιστάθηκαν στους ισχυρούς εισβολείς και δέχτηκαν την υποταγή μέχρι του βαθμού της υποτέλειας. Τα προνόμια αυτά αποτέλεσαν τη βάση διαπραγμάτευσης για τη μετέπειτα παράδοση των Ιωαννίνων στους Οθωμανούς (Παππάς Κ., σ. 46-48, 1995), (Γουνή Ά., σ. 6, 2013).

Το Δεσποτάτο Ιωαννίνων αναχαίτιζε τους Αλβανούς και τους άλλους εισβολείς. Διακόπτοντας την επικοινωνία τους με τους σταθμούς τροφοδοσίας, μερικοί διασκορπίζονταν, άλλους τους απορροφούσαν οι τοπικοί πληθυσμοί και τελικά χάνονταν. Έτσι οι εισβολείς δεν οργανώνονταν σε τοπικές κοινωνίες ώστε να παραμείνουν μόνιμα σε περιοχές νότια του Αργυροκάστρου. Μερικοί πληθυσμοί έμειναν για λίγο χρονικό διάστημα σε μικρά κάστρα, αλλά στη συνέχεια κινήθηκαν στη νότια Ελλάδα. Αρκετοί μετοίκησαν στα Ιόνια νησιά ή διέφυγαν στην Ιταλία. Η αντιμετώπιση των εισβολέων Αλβανών και άλλων φυλών ανέδειξε την ιστορική σημασία του Δεσποτάτου των Ιωαννίνων, χωρίς την παρουσία του οποίου οι συνέπειες θα ήταν πολλές και απρόβλεπτες. Το 1346 στα Γιάννενα ανέλαβε ηγεμόνας ο Πρελούμπος. Διοίκησε τυραννικά, δολοφονήθηκε, τον διαδέχθηκε η χήρα Αγγελική Παλαιολογίνα και αυτή παντρεύτηκε το Ι. Βουεδελμόντε, ανιψιό του Δούκα Κεφαλονιάς Καρόλου Τόκκου. Αυτός για να αντιμετωπίσει τους Αλβανούς εισβολείς το 1937 προσέφυγε στο Σουλτάνο Βαγιαζίτ δηλώνοντας υποταγή στους Οθωμανούς (Στούπης Σπ., σ. 38-39, 1976).

Από το 14ο αιώνα Αλβανικά νομαδικά φύλα άρχισαν να εισβάλουν στη νότιο Ήπειρο. Εγκαταστάθηκαν σε περιοχές Δελβίνου, Αργυροκάστρου και Θεσπρωτίας (Πωγώνι, Δελβινάκι), ενώ μερικές φάρες κατέληξαν στη νότια Ελλάδα. Οι τοπικοί δεσπότες για προστασία εξισλαμίζονταν. Η εκκλησία δεν αντιδρούσε εφ' όσον η περιουσία της παρέμενε άθικτη. Οι Αλβανοί απασχολούνταν από τους ντόπιους ως εργάτες, καλλιεργητές κτημάτων ή επαγγελματίες. Ήταν Χριστιανοί στο θρήσκευμα. Μετά το κίνημα του Σκεντέρμπεη ο Σουλτάνος Μουράτ Β΄ διέταξε τον εξισλαμισμό όλων των Χριστιανών, όσοι αντιδρούσαν να φονευθούν και οι εκκλησίες να γίνουν τζαμιά.

Οι Αλβανοί δεν είχαν μεσαιωνικό κράτος, ενιαία εκκλησιαστική οργάνωση και γλώσσα. Κατά τον Ζ. Μολοσσό, την «αρχαία Ιλλυρία» με τις ελληνικές αποικίες διαδέχθηκε η «Νέα Ήπειρος» των Ρωμαίων με έδρα το Δυρράχιο, η «Αρβανιτιά» των Βυζαντινών και το «Αρναούτ Μεμλεκέτ» των Τούρκων. Τα αρχαία βασίλεια Ιλλυριών συγχωνεύτηκαν με αυτά του Φιλίππου και Μ. Αλεξάνδρου. Η Ιλλυρία ήταν ένα από τα 5 βασίλεια της Ν. Ηπείρου, διαιρείτο σε 6 επαρχίες με 18 φυλές ή Δήμους και μιλούσαν 4 διαλέκτους (Γκεκική, Τοσκική, Λιαπική ή Λαπιθική και Θυαμική ή Τσάμικη), αλλά και ελληνικά ή σλαβικά (Ζώτος Μολοσσός, τ. Δ΄, τ. Α΄, σ.104-106, 1878).

Στην περιοχή επεκράτησαν 2-13 αλβανικές φυλές. Όσοι Αλβανοί ανήκαν στην ίδια φυλή θεωρούσαν εαυτούς συγγενείς και με χωρίς βιολογικούς δεσμούς. Στη βόρεια Αλβανία κατοικούσαν οι Γκέκηδες και στη νότια οι Τόσκηδες (Φ). Οι Γκέκηδες ήταν Μουσουλμάνοι, ανοιχτόχρωμοι, φιλοπόλεμοι, ψηλόσωμοι, σκληροί, πιστοί σε παραδόσεις και τολμηροί να συγκρουστούν με Οθωμανούς. Μιλούσαν γκέκικα, οι φάρες τους έτρεφαν τυφλή υποταγή στον ηγέτη και ως τάγματα ατάκτων λήστευαν. Οι Τόσκηδες κατοικούσαν στην κεντρική και νότια Αλβανία, κυρίως ήταν Χριστιανοί με ελληνικά ήθη και έθιμα. Μιλούσαν τόσκικα, ήταν κοντοί και λιγότερο εκδηλωτικοί. Ασχολήθηκαν με την πολιτική, τις επιστήμες και τα γράμματα. Θεωρούσαν τους Γκέκηδες τραχείς, πρωτόγονους, ανυπότακτους. Οι Λιάπηδες, τρίτη φυλή, ήταν Μουσουλμάνοι, κατοικούσαν στη «Λιαπουριά», ήταν άγριοι, πανούργοι, γνωρίσματα που θεωρούσαν γενναιότητα. Κατά τον Ζ. Μολοσσό διακρίνονταν ως «*νυκτοκλέπται*» (όχι «*νυκτομάχοι*»), στρατηγικοί, πιο ευφυείς και πανούργοι άλλων φυλών, όχι όμως ανδρειότεροι ως οι Τόσκηδες, επίμονες ως οι Γκέκηδες και αποφασιστικοί ως οι Τσάμηδες. Οι Λιάπηδες ήταν γαιοκτήμονες, έμποροι και τοκιστές. Στο Αργυρόκαστρο και Πρεμετή όμορφοι Αθίγγανοι συνοίκησαν με Χριστιανούς ή Οθωμανούς και με το γάμο τους σχημάτισαν μια ιστορικά ενδιαφέρουσα φυλή.

Γενικά, οι Τουρκαλβανοί της Ηπείρου ζούσαν σύμφωνα με τα πρότυπα του αρχαίου ελληνικού βίου. Παντρεύονταν μόνο μια φορά, ήταν φιλόξενοι, χωρίς τους Μουσουλμανικούς φανατισμούς, τη ροπή σε βιαιοπραγίες ή άλλες άνομες πράξεις και αποκαλούσαν τους Χριστιανούς «αδελφούς» *«βέτσιεν μπέσαις γιέμεν βλέζερ»*, δηλαδή *«έξω από τα πιστεύω είμαστε όλοι αδελφοί»*. Οι Αλβανοί του Κουρβελεσίου ζούσαν τον *«ἐθνικόν βίον τῶν Λαπίθων τοῦ Ὁμήρου καί καλοῦνται Λάπιδες ἤ Σκηπητᾶραι, πρεσβεύοντες τήν Μωαμεθανικήν αἵρεσιν τοῦ Ἀλῆ, πρό ἑνός αἰῶνος ἐξισλαμισθέντων ὑπό τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ»*.

> *«Οἱ Ἀλβανοί τῆς Ἠπείρου, γηγενεῖς ὄντες τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἀλβανῶν, ἔμειναν βάρβαροι ἕνεκα θρησκείας καί πολιτεύματος, ἐνῷ οἱ ἐν Ἑλλάδι προάγονται παντός ἄλλου πρότεροι καί προθυμότεροι εἰς τόν πολιτισμόν, διά τῶν γραμμάτων, ἐμπορίου, ναυσιπλοΐας, ἐπικερδῶν ἐπιτηδευμάτων καί τῆς ὑπαλληλίας τοῦ Κράτους διότι ἡ θρησκεία εἶναι χριστιανική καί ἡ πολιτεία συνταγματική, πολύ συντείνουσα εἰς τήν ἐξημέρωσιν ἠθῶν καί τήν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος, ἐνῷ ἐξεναντίας ἡ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ καί ἡ κακοδιοίκησις αὐθαιρέτων ὑπαλλήλων τοῦ Σουλτάνου εἶναι ἐμπόδια τῆς προκοπῆς τοῦ ἀνθρώπου» (Ζώτος Μολοσσός, τ. Δ΄, τ. Α΄, σ. 77, 80, 105-106, 1878).*

Οι παραπάνω φυλές είχαν αρκετές μεταξύ τους διακριτές φυλετικές, γλωσσικές, ανθρωπολογικές και άλλες διαφορές. Μιλούσαν ελληνικά, αλβανικά και σλαβικά. Όμως με το χρόνο κατάφεραν να κρατήσουν την εθνική τους ταυτότητα και συνείδηση, κατέλαβαν ύπατα αξιώματα στην οθωμανική διοικητική ιεραρχία και με αρκετά συχνούς εποικισμούς επεξέτειναν την επικράτειά τους νοτιότερα. Αρχικά εξισλαμίστηκε η αριστοκρατία, αλλά η μάζα των Αλβανών εξισλαμίστηκε το 17ο και 18ο αιώνα. Οι εξισλαμισμοί ήταν πολύ περισσότεροι στις πόλεις και στα πεδινά μέρη παρά στα χωριά και στις ορεινές περιοχές. Ο Αλβανός Μουσουλμάνος ταυτιζόταν απόλυτα με τον Οθωμανό κατακτητή, ενώ αντίθετα ο Αλβανός Χριστιανός με τον Έλληνα. Το 15ο μέχρι και το 17ο αιώνα οι Έλληνες και οι Αλβανόφωνοι Χριστιανοί θεωρούνταν ότι αποτελούσαν ένα και τον αυτό λαό, ενώ τους Αλβανούς Μουσουλμάνους τους αποκαλούσαν «Τουρκαλβανούς» (Στούπης Σπ. Β΄, σ. 23, 28-29, 2003), (Στεριόπουλος Κ., σ. 65-73, 2016). Στην απογραφή του 1908 και σε σύνολο 500.000 περίπου κατοίκων στην Ήπειρο, οι 380.000 (76%) δήλωσαν ότι ήταν Έλληνες Χριστιανοί, 120.000 (24%) Μουσουλμάνοι Τούρκοι και πολύ λίγοι Αλβανοί (Παπανικολάου Κ., Α΄ σ. 94-98, 2004).

Οι Οθωμανοί ήλθαν στα Βαλκάνια περίπου 50 χρόνια πριν τη πτώση της Κωνσταντινούπολης (1453). Το «Χρονικό Τσαραπλανών» αναφέρει ότι «*ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι ἦρθαν καί ἐκυρίευσαν ἦτο ἀπό Χριστοῦ 1352 καί ἐπέρασαν εἰρηνικά οἱ τόποι ἐτοῦτοι ὡς 100 χρόνια διότι ἐγράφηκαν σπαχῆδες*» (Ηπειρωτική Εστία, τ. Α΄, σ. 800-803, 1952). Το «Χρονικό Δρυοπίδος» αναφέρει ως έτος κατάκτησης το 1354, ο «Κώδικας Δελβίνου» το 1372 (Μπάρας Β., σ.34, 2012) και το «Χρονικό Ιωαννίνων» το 1380.

Ιστορικά σημειώνεται ότι οι Οθωμανοί αρχικά κατοικούσαν στα βάθη της Ανατολίας, στο Τουρκεστάν. Με την κατάληψη της χώρας τους από τον Τζένγκιν Χαν κατέκλυσαν ως φυγάδες την ανατολική Βυζαντινή επικράτεια. Έγιναν αποδεκτοί από τους ομόγλωσσους και ομόθρησκους Σελτζούκους Τούρκους ως μισθοφόροι στρατιώτες τους. Στον αρχηγό τους Ερτογρούλ παραχωρήθηκε ένα φέουδο στην Προύσα. Ο αρχηγός τους Οσμάν, ιδρυτής της δυναστείας των Οσμανλίδων, ίδρυσε μικρό κράτος στη Βιθυνία και το 1302 ανακηρύχθηκε Εμίρης. Από τότε άρχισε η αλματώδης εξέλιξη των Οθωμανών, οι οποίοι για αιώνες συντάραξαν Ανατολή και Δύση. Οι ηγεμονίες τους συνενώθηκαν και επεκτάθηκαν. Πέρασαν το Βόσπορο και προχώρησαν στη Βαλκανική. Το 1354 κατέλαβαν την Καλλίπολη, το 1365 έκαναν πρωτεύουσά τους την Αδριανούπολη, το 1388 κατέλαβαν τη Βουλγαρία, το 1430 τη Θεσσαλονίκη και έφθασαν στην Ήπειρο με πρόθεση να επεκταθούν στα Ιόνια νησιά και ακόμα παραπέρα (Καραδήμος Γ., σ. 60-61, 2000).

Οι Βυζαντινοί χρησιμοποίησαν τους Οθωμανούς για να αντιμετωπίσουν τους Αλβανούς ή άλλους εισβολείς, αλλά συνέβαλαν στην εδραίωσή τους. Οι Οθωμανοί για να κυριαρχήσουν έπρεπε πρώτα να υποτάξουν τους σκληροτράχηλους Αλβανούς, οι οποίοι δεν τους ήθελαν και αντιμάχονταν. Αδύναμοι στρατιωτικά αρχικά επέλεξαν να επιβληθούν με την εξωμοσία, δηλαδή να τους κάνουν Μουσουλμάνους. Στις 2 Ιουνίου 1380 ο Αλβανός φύλαρχος “Isaim” (Lala Shahin) από το Λεσκοβίκι αλλαξοπίστησε, προσεταιρίστηκε τους Οθωμανούς Μακεδονίας και στράφηκε κατά των ομοεθνών του Αλβανών της παλαιάς Ηπείρου. Κατέλαβε το Λαχανόκαστρο (Ωραιόκαστρο), το οχυρό της Βελά και επεκτάθηκε στη Βόρειο Ελλάδα (Nicol D,M, σ. 214, 1984), (Βρανούσης Λ. Σ. 113, 1962). Πέθανε στην Αδριανούπολη και ετάφη στη Βέροια. Κατά τον Επίσκοπο της Παραμυθίας Αθηναγόρα, το όνομα “Isaim” έγινε «Ισάμ», «Σαμ», «Τσαμ» και από την τελευταία ονομασία προήλθαν οι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας (Αραβαντινός Π., Α΄, σ. 11-171, 1856), (Ηπειρωτική Εστία, τ. Α΄, σ. 700), (Στούπης Σπ., Α΄ σ. 24, 2003).

Χάρτης Πωγωνίου
(Πολιτιστικός Σύλλογος Καστάνιανης, σ. 15, 2011)